

Azərbaycan Respublikasının
Medianın İnkişafı Agentliyi

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

Prezident İlham Əliyevin Qəbələyə sonuncu səfəri və ölkə başçısının alban-udi icması ilə görüşü, alban kilsələrini ziyarət etməsi, görüş zamanı alban dilinin və əlifbasının tədris edilməsini, öyrədilməsini önə çəkməsi albanşünasların qarşısına yeni vəzifələr qoydu, bu vacib məsələni daha da aktualaşdırdı.

I yazı

Qafqaz Albaniyasının şeriksiz varisi olan müasir Azərbaycan dövləti alban irsinin daha dərinə öyrənilməsində, yaşadılmasında və təbliğində maraqlıdır.

Ölkə başçısının Qəbələyə səfərinə qədər albanşünaslıqda hansı işlər görüldüyü özü maraqlı məsələdir. Alban dilinin, əlifbasının, bir sözlə, alban irsinin təbliğinin, tədrisinin və öyrədilməsinin önündə getmək üçün mütəxəssislərimiz varmı, ümumiyyətlə, alban dilini və əlifbasını bilənlərimiz yetərincədirmi, bu sahədə mütəxəssis yetişdirə bilmişikmi?

Ölkəmizdə albanşünasların sayı elə də çox deyil, əlbəttə, bunun da müxtəlif səbəbləri olmuş deyil. Alban tarixinin, dilinin, əlifbasının öyrənilməsi istiqamətində o qədər tabu, maneə olub ki, bəzən alimlərimiz həqiqəti dilə gətirməkdən çəkiniblər. Bu gün isə Azərbaycan müstəqildir və alban dilinin, əlifbasının öyrənilməsi, təbliği, bu sahədə mütəxəssislərin yetişdirilməsi, tədrisin təşkil edilməsi məsələsində ortada dövlətin iradəsi var.

"Azərbaycanda Albaniya tarixinin öyrənilməsi "Gülüstani İrəm" əsəri ilə başlayır"

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun elmi katibi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, albanşünas Ellada Bəkirova "Bakı-Xəbər"ə bildirdi ki, müasir dövrdə alban irsinin kompleks şəkildə öyrənilməsinə ciddi ehtiyac var. İndiyə qədər alban irsinin, Albaniya tarixinin, coğrafiyasının və sair öyrənilməsi istiqamətində xeyli iş görüldüyünü vurğulayan E.Bəkirovanın sözlərinə görə, bu sahədə proses davam etdirilməlidir. Albaniya tarixinin öyrənilməsi işinə hələ Çar Rusiyası dövründə başlanıldığını deyən E.Bəkirovanın verdiyi məlumata görə, Azərbaycan tarixşünaslığında

Albaniya tarixi haqqında ilkin məlumatlara Abbasqulu ağa Bakıxanovun "Gülüstani İrəm" əsərində rast gəlinir. "Ümumiyyətlə, Albaniya tarixinin araşdırılmasının tarixi qədimdir. Bizdə Albaniya irsinə maraqlı olaraq Çar Rusiyası dövründən başlayıb. Çünki o dövrdə Çar Rusiyası işğalçı yeni gerçəkləşdirmişdi, onda işğal etdiyi ərazilərin tarixini öyrənməyə maraqlı yaranmışdı. Yeni iqtisadi səbəblərdən, məcburiyyətləndən yavaş-yavaş işğal etdiyi ərazilərdə yaşayan xalqların tarixi ilə də maraqlanılmışdı. İlk tədqiqatlar XIX əsrin ilk yarısına təsadüf edir. Amma sonrakı dövrlərdə təbii ki, Albaniya tarixi ilə bağlı daha elmi məqsədli araşdırmalar oldu. Azərbaycan tarixşünaslığından danışsaq, yeni sırf azərbaycanlıların alban tarixi ilə məşğul olmasının tarixinə nəzər yetirsək, ilk izlərə Abbasqulu ağa Bakıxanovun "Gülüstani İrəm" əsərində rast gəlirik. Azərbaycanda Albaniya tarixinin öyrənilməsi "Gülüstani İrəm" əsəri ilə başlayır. Daha sonra bu istiqamətdə daha ciddi tədqiqatlar meydana çıxıb.

Antik dövr Albaniyası ilə bağlı ən ciddi tədqiqatlar apararı isə Kamal Əliyev olub. Kamal Əliyevin Albaniya ilə bağlı çoxlu əsəri var. O, antik yunan-roma müəlliflərinə istinadən sırf antik dövr Albaniyasını işləmişdi və "Antik Qafqaz Albaniyası" və sair kitabları var, bu bərdə çox kitab yazıb. Eyni zamanda, Albaniya tarixi ilə bağlı olan mənbələrin tərcüməsini etmişdi. Yəni Kamal müəllim yunan və roma müəlliflərinin əsərlərindən Albaniya aya aid hissələrin tərcüməsini vermişdi, bu da çox əhəmiyyətli məsələ olub. Sovet dövründə Azərbaycanda Albaniya tarixi ilə məşğul olan başqa alimlər də olub. Biz onlardan Fəridə Məmmədovanın adını çəkə bilərik, hazırda yaşayır, o, Albaniyanın həm antik dövrünün, həm

Prezidentin Qəbələyə ən yeni səfərinə qədər alban dili və əlifbasının öyrənilməsi sahəsində nə iş görülüb...

də erkən orta əsrlər çağının tədqiqi ilə məşğul olub. Bildiyim qədər, Fəridə xanım Moysey Kalankatlınun "Alban tarixi" əsərini oxuyan bəlkə də yeganə azərbaycanlıdır, ikinci belə bir adam yoxdur. Fəridə xanımın da tədqiqatları məlumdur və onun Albaniya tarixi, coğrafiyası ilə bağlı bir sıra əsərləri var. O, "Albanlar" adlı böyük əsər yazıb və sair. Düzdür, Fəridə xanımın müyyən məsələlərdə razılaşmadığımız fikirləri də var, amma ümumən götürəndə albanşünaslıq baxımından onun tədqiqatlarının həqiqətən də yeri ayrıdır. Xüsusən də tarix-coğrafiya əsərlərinin.

"Sovet dövründə məhdudiyyətlər olub"

Albaniya tarixinin müxtəlif səviyyələrdə araşdırıldığını deyən E.Bəkirovanın sözlərinə görə, bu məsələ arxeologiya baxımından da araşdırılıb. "Alban dövrü abidələri də araşdırılıb. Alimlərimiz Mingəçevir, Qəbələ və digər bölgələrdə olan alban abidələrini araşdırmışlar. Albaniya dövrü abidələri arxeologiya sahəsində geniş araşdırılmış sayılır. Sadəcə, Qarabağın dağlıq hissəsinin arxeologiyası yetərincə tədqiq edilməyib. Bu məsələ həmişə problemli olub. Albaniyanın o bölgəyə düşən, aid olan hissəsinin arxeoloji cəhətdən tədqiqi bir qədər zəifdir. Məsələn, mən öz tədqiqat işim üzərində işləyəndə, də bu bölgə ilə bağlı çox az materiala rast gəlirdim. Ola bilsin, Sovet dövründə məhdudiyyətlər olub,

müəyyən məsələlərə görə bu işlər zəif gedib. Sonra isə həmin torpaqlarımız işğal edilmişdi və uzun illər işğal yaşadığımız. 1990-cı ildən bəri alban abidələrinin tədqiqindən danışanda Qarabağdakı abidələrdən danışa bilmirik. Çünki ora uzun illər işğal altında olub. İndi isə vəziyyət başqadır, ərazilərimiz işğaldan azad edililib, torpaqlarımız geri qaytarılıb. Bundan sonrakı tədqiqatlarda daha çox Qarabağın dağlıq hissəsindəki alban irsi araşdırılacaq. Çünki işğal səbəbindən bu ərazi bizim üçün uzun illər əlçatan olmayıb. Mənə elə gəlir ki, indən sonra işlər daha sürətlə gedəcək. Ona görə ki, alban irsinin böyük bir hissəsi, xüsusən də Albaniya xristianlıq irsinin, Albaniyanın xristianlığa qədərki irsinin böyük bir hissəsi işğaldan azad olmuş ərazilərimizdədir.

Prezidentin işğaldan azad edilmiş rayonlarımıza səfərləri, hər səfərində alban irsini xatırlatması bizdə bir daha əminlik yaradır ki, bu irs həqiqətən də tədqiqatçıların diqqətində olacaq və daha dərinə araşdırılacaq.

"Bu, Azərbaycan tarixşünaslığında bir sual işarəsidir..."

Alban əlifbasına, yazısına gəlinə, E.Bəkirova bildirdi ki, Azərbaycan albanşünaslarının əlində olan alban yazıları Mingəçevirdən tapılan alban əlifbasıdır və bundan əlavə, digər yerlərdən tapılan nümunələrdir. "Tarix Muzeyində də var, şamdanların üzərində alban əlifbası

izləri qalıb, burada alban əlifbası ilə yazılan işarələr var. Onlar runik işarələrə çox bənzəyir. Son dövrlərdə alban işarələri ilə bağlı araşdırmalar Avropa və gürcü tədqiqatçıları tərəfindən də aparılıb. Buna səbəb nədir? Sinayda palimpsestlər tapılmışdı, üstündəki yazılardan birinin də alban dilində olduğu deyilirdi. Çünki orada bir neçə dilə yazı vardı. Həmin palimpsestləri sonradan udi dili vasitəsilə oxumağa cəhd edildi. Amma bunun özü də tam sübut olunmuş bir məsələ deyil. Nəyə görə M.Kalankatlı alban əlifbasından danışarkən deyir ki, "albanların əlifbasını Mesrop Maştos (?) qarqar dili əsasında düzəltdi". O, udiyə digər etnosları da bildirdi, amma nəyə görə udi əlifbası əsasında deyil, qarqar dili əsasında deyir, bax, bu, mübahisəli məsələdir. Yeni heç bir mənbədə göstərilir ki, alban əlifbası udi əlifbası əsasında deyil. Amma o yazıların udi dili əsasında oxunmasına Gürcüstan tarixşünaslığında və Avropanın məşhur tədqiqatçılarının tədqiqatlarında rast gəlinir, amma bu, Azərbaycan tarixşünaslığında bir sual işarəsidir. Üstəlik də Mingəçevir əlifbasının sirri hələ açılmadığı üçün biz onu tam əminliklə deyə bilmirik ki, udi əlifbası alban əlifbasıdır".

M.Maştos adlı tarixdə insan olmadığı və onun qriqorian kilsəsi tərəfindən uydurma bir obraz olduğu məlumdur. Bu mifik obrazın Kalankatlının məşhur əsərində peyda olmasının

özü də xeyli şübhəli məqamlardan xəbər verir. Onu da nəzərə alsaq ki, M.Kalankatlının "Albaniya tarixi" hazırda qrabardadır. Bu kitab qrabarda yazıya alınarkən Maştos məsələsinin ora əlavə edildiyi də heç bir şübhə doğurmur. Hər halda, bütün bunlar alban irsinin növbəti tədqiqat prosesi zamanı öyrənilib üzə çıxarılaçaq olan məsələdir. Bilirik ki, ayrı-ayrı mənbələrdə Qafqaz Albaniyasında bir deyil, 4-5 əlifba mövcud olduğu və yalnız onlardan 52 hərfdən ibarət olan qarqar əlifbası əsasında yaradılan əlifbanın bizə gəlib çatdığı qeyd edilir. Kalankatlının "Albaniya tarixi" nə erməni barmağının toxunub-toxunmadığını da alimdən soruşduq.

"Bilirsiniz, M.Kalankatlının "Albaniya tarixi" əsərinin orijinalı bizə gəlib çıxmayıb. Bizim əlimizdə olan variant qrabardadır. Siz bilirsiniz ki, ermənilərin tarix yazma anlayışları bizimkindən çox fərqlidir. Siz əgər ən qədim dövrlərdən "Ermənistan tarixi" adlı kitab axtarsanız, tapa bilməzsəniz. Onların hamısı "erməni xalqının tarixidir", ermənilər öz tarixlərini qədimləşdirmək, şişirtmək üçün müxtəlif xalqların tarixinə müdaxilə ediblər, oradan nələrsə qoparıblar. M.Maştos məsələsinə gəlinə, o, albanlar üçün əlifba yaratmayıb" - deyən alim bildirdi.

İradə SARIYEVA

Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur.